

concomitent cu adoptarea unor noi reguli de procedură penală și civilă. Totuși, este greu de susținut că schimbările structurale coordonate astfel reprezintă un succes.¹

Statisticile oficiale arată creșterea rapidă, într-un ritm alarmant, a volumului de cauze noi înregistrate anual de instanțele civile, ceea ce, în absența unui răspuns administrativ adecvat, atrage riscul deprecierei grave a serviciilor publice cu caracter judiciar. În mod inerent mai atractive din perspectiva interesului acordat de către publicul larg, subiectele specifice justiției penale, în special cele direct legate de combaterea corupției, tind să monopolizeze dezbaterea politică și atenția specialiștilor în politici publice, punând în plan secund problemele administrative grave apărute în instituțiile judiciare civile. Paradoxal, în ciuda vizibilității minime, acestea din urmă sunt cel mai frecvent folosite de către cetățeni. Astfel de defecte funcționale riscă să fie cu atât mai grave cu cât apar în contextul unei stări de criză economică, care motivează guvernele să restrângă finanțarea instituțiilor bugetare, dar îi determină pe cetățeni să apeleze din ce în ce mai frecvent instanțe.

Articolul de față cuprinde câteva precizări pe care le consider esențiale pentru orice demers coerent de gestionare a politicilor publice în materie judiciară. Pornind de la datele statistice publicate de Institutul Național de Statistică (INS) și Consiliul Superior al Magistraturii, el semnalează faptul că în momentul de față există priorități de politică publică urgente, apărute în absența unei preocupări sistematice, fluente, referitoare la administrarea în condiții rezonabile a instituțiilor ce asigură justiția civilă. Ipoteza potrivit căreia atenția publică de care se bucură tema corupției a avut o influență negativă asupra echilibrării eforturilor administrative în procesul de reformare a sistemului judiciar este una dintre cele mai plauzibile. Prioritățile de politică publică sunt strâns legate de prioritățile politice, cele ce rezultă din competiția partizană sau relația Statului Român cu partenerii internaționali. La fel, putem presupune că seria crizelor politice recente în care au fost implicate, într-un fel sau altul, instituțiile care formulează și implementează politicile publice judiciare la nivel național, este responsabilă pentru amânarea problemelor elementare de administrare. Oricare ar fi resorturile acestei situații, datele arată faptul că cea mai mare parte a sistemului judiciar se găsește într-o situație critică din perspectiva raportului cantitativ dintre *input* și *output*, fapt ce contrastează puternic cu percepțiile larg răspândite despre prioritățile de neamânat în reformarea sistemului judiciar din România.

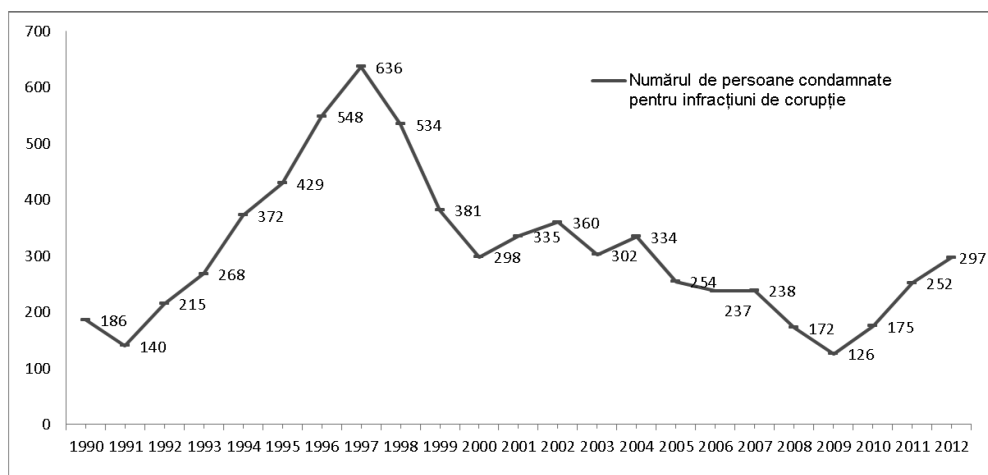
Priorități politice vizibile și probleme administrative invizibile

Lupta împotriva corupției se califică drept prioritate politică fundamentală în contextul reformei sistemului judiciar românesc, atât la nivel național, cât și din perspectiva relațiilor internaționale, așadar la nivel regional. În competiția politică internă, ea a reprezentat o miză electorală importantă încă din 1996, când Convenția Democratică din România (CDR) și Emil Constantinescu au câștigat alegerile prezidențiale cu ajutorul mesajului justițiar. El promitea purificarea instituțiilor statului postcomunist de practicile clientelare pe care le patronau partidele ce preluaseră moștenirea politică socialistă.² Proeminența acestei teme politice este confirmată de statistica numărului de condamnați pentru infracțiuni de corupție, care, în anul 1997, atinsese maximul istoric al perioadei postcomuniste (Figura nr. 1). Același tip de mesaj justițiar a fost adoptat ulterior de către Alianța „Dreptate și Adevăr”, în

1 Martin Mendelski, „EU-driven judicial reforms in Romania: a success story?,” *East European Politics* 28 (2012): 23–42.

2 Dan Pavel, Iulia Huiu, „Nu putem reuși decât împreună”. *O istorie politică a Convenției Democratice, 1989-2000* (Iași: Polirom, 2003), 260.

Figura nr. 1 Numărul de persoane condamnate definitiv pentru infracțiuni de corupție (1990-2012)

Sursa: Institutul Național de Statistică (baza de date TEMPO-Online, <https://statistici.insse.ro/>)
 Notă: În categoria respectivă sunt incluse următoarele infracțiuni: dare de mita, luare de mita, trafic de influență, primire de foloase necuvenite; în cazul în care o persoană condamnată a comis mai multe infracțiuni, a fost înregistrată doar infracțiunea cea mai gravă.

campaniile electorale din 2004. Nu este de mirare așadar că problema corupției a fost unul dintre subiectele primelor studii ambițioase de politică publică. Acestea recomandau modificarea structurilor instituționale în sensul responsabilizării autorităților judiciare și polițienești, conform misiunii lor de servicii publice.³

În plan internațional, tema luptei împotriva corupției are un profil politic din ce în ce mai clar, deși responsabilitățile transnaționale în această privință nu sunt ușor de stabilit. Ea devine relevantă ca prioritate politică chiar în contextul conflictului diplomatic recent dintre Federația Rusă și Statele Unite ale Americii. Într-o declarație politică oficială în fața Comitetului de Politică Externă a Senatului Statelor Unite, Victoria Nuland afirma că politicienii corupți și oligarhii conlucrează, peste granițele naționale, pentru a susține financiar „sistemul pe care îl preferă”. Corupția de acest timp, potrivit descrierii oficialului american, nu numai că reușește să machine democrațiile din interior, dar are capacitatea de a deveni un inamic extern al statelor democratice. „Cu alte cuvinte, arată declarația, în multe părți ale Europei,

³ „Cel mai bun mod de a învinge corupția – sublinia Alina Mungiu-Pippidi într-un studiu din 2002 – prin intermediul acestor instituții este inițierea unor reforme structurale. Prea mult timp ele au avut puteri discreționare asupra cetățenilor și este timpul să devină distribuitori de bunuri publice, legea și ordinea în acest caz, și să răspundă în același timp de calitatea acestor servicii. Dacă regulile jocului continuă să fie secretomania și practicile aberante, cei mai îndrăzneți dintre cetățeni vor continua să mituiască procurorii, judecătorii și polițiștii. Singura modalitate de a face ca legea și ordinea să fie distribuite corect și imparțial este transparentizarea și responsabilizarea pe orizontală și nu pe verticală ca până acum. Primarii ar trebui să acționeze în favoarea comunităților pe care le reprezintă și să se poată opune polițiștilor și procurorilor corupți. De asemenea, statutul poliției ar trebui rescris luând în considerare sugestiile unor organizații autohtone sau internaționale cu experiență. Pentru a putea elimina grupurile de influență și interferența politică, organizarea Procuraturii, Instanțelor Judecătorești și Magistraturii ar trebui în întregime revizuită”. Alina Mungiu-Pippidi, „Pentru o abordare instituțională a corupției în statele post-comuniste,” în *Politici publice. Teorie și practică*, Alina Mungiu-Pippidi, Sorin Ioniță (Iași: Polirom, 2002), 150.

lupta împotriva corupției trebuie să fie cea mai importantă prioritate națională (s. n.) pentru a proteja și apăra democrația și suveranitatea statului”.⁴ Dacă războiul împotriva corupției este o chestiune de politică internațională sau de susținere a unui regim politic față de regimurile alternative, rămâne de discutat. Cert este că ceea ce numim „luptă anticorupție” nu mai reprezintă doar o problemă politică națională.

Nu este necesar să insistăm asupra atenției pe care Uniunea Europeană o acordă luptei împotriva corupției în România și Bulgaria. Simpla lectură a rapoartelor periodice redactate în cadrul Mecanismului de Cooperare și Verificare (MCV) o ilustrează pe deplin. Acesta a fost adaptat treptat în așa fel încât să impună standarde din ce în ce mai coerente, în termenii progreselor susținute și ai independenței sistemului judiciar.⁵ Ceea ce merită să fie menționat este faptul că recomandările rezultate din acest mecanism instituțional tind să se concentreze asupra instituțiilor penale mai mult decât asupra celor civile.

Cea mai succintă analiză de conținut a ultimului raport tehnic⁶ al Comisiei Europene în cadrul MCV prezintă cu claritate reflectarea disproporționată a domeniului penal în lista de priorități pe care o sugerează. Numărând de câte ori apar în text cuvintele cu rădăcina „penal” (penal, penală etc) și „civil” (civil, civilă etc) vom observa 89 de cazuri pentru primele și doar 29 pentru ultimele. Cuvintele care indică fără echivoc dreptul penal sunt de trei ori mai numeroase decât cele care indică în aceeași manieră dreptul civil.⁷ Desigur, o asemenea analiză de conținut sumară nu este întrutotul concludentă, dar reprezintă o aproximare surprinzător de veridică a tendinței observabile la nivelul opiniei publice.

Este firesc ca interesele pieței comune și imperatiile administrării judiciare a fondurilor europene să orienteze condițiile impuse de Comisia Europeană către combaterea corupției politice și asigurarea unui sistem punitiv performant.⁸ Mai ales într-o perioadă de criză economică, din punctul de vedere al instituțiilor Uniunii Europene, este important ca statul să fie capabil să diminueze infraționalitatea organizată. Totuși, se poate argumenta în mod convingător că o bună administrare a justiției civile este mai importantă pentru prosperitatea economică și libertatea comerțului decât lupta împotriva corupției politice.

4 Victoria Nuland, „Transatlantic Security Challenges: Central and Eastern Europe. Statement before the Senate Foreign Relations Committee,” Testimony, *U.S. Department of State*, April 10, 2014, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2014/apr/224652.htm>, consultat la 26 aprilie 2014.

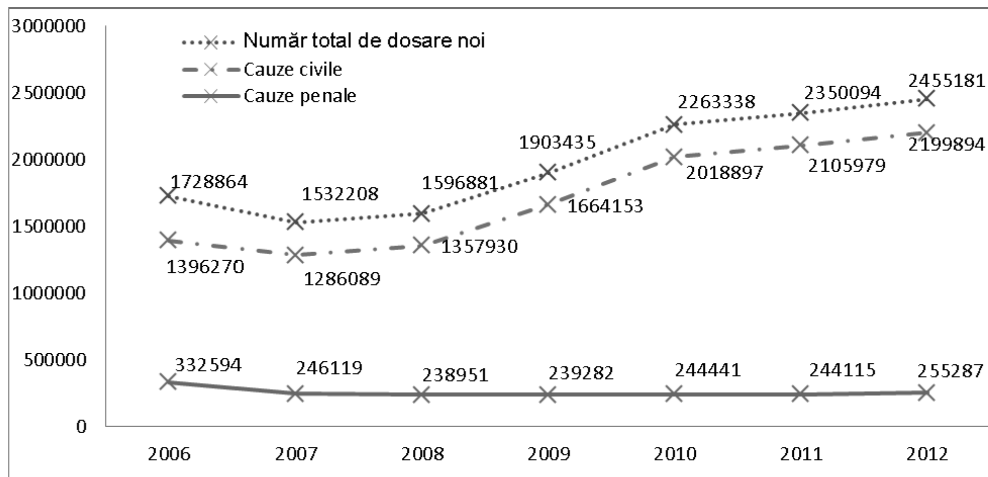
5 Patrycja Szarek-Mason, *The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries* (Cambridge University Press, 2010), 221-238.

6 Comisia Europeană, *Raport tehnic care însoțește documentul „Raport al Comisiei către Parlamentul European și către Consiliu privind progresele realizate în România în cadrul Mecanismului de Cooperare și de Verificare,”* (Bruxelles, 22 ianuarie 2014), http://ec.europa.eu/cvm/docs/swd_2014_37_en.pdf, document consultat la 27 aprilie 2014.

7 Pentru că avem de-a face cu doi termeni opuși, cu caracter tehnic, care epuizează universul de discurs al distincției la care ne referim, numărarea ocaziilor în care ei sunt folosiți în rapoartele MCV reușește să schițeze tendința discursivă latentă în documentele de politică publică respective.

8 În acest context, nu este lipsită de relevanță observația că sistemul electronic introdus în instanțele din România ca urmare a implementării unui program coordonat de Comisia Europeană în toate statele membre se numește European Criminal Records Information System (ECRIS). Deși titulatura sistemului informatic se referă doar la înregistrările penale, el gestionează atât dosarele penale, cât și pe cele civile. Totuși, este asociat în planul opiniei publice nu cu ușurarea muncii grefierilor și judecătorilor sau cu accesul publicului la informațiile despre procese, ci cu un instrument tehnic ce facilitează corupția judiciară (cf. Virgil Burlă, „Rețeaua șpagarilor din tribunal. problemele sistemului de distribuire a dosarelor, ECRIS, nerezolvate de 6 ani,” 19 martie 2013, <http://www.evz.ro/problemele-ecris-nerezolvate-de-6-ani-1028816.html>, consultat la 17 mai 2014).

Figura nr. 2 Numărul dosarelor civile și al dosarelor penale noi intrate pe rolul instanțelor judecătorești

Sursa: Institutul Național de Statistică (baza de date TEMPO-Online, <https://statistici.insse.ro/>)

În genere, prioritățile politice ale Statului Român în domeniul luptei împotriva corupției coincid cu demersurile oficiale de politică publică, așadar cu ceea ce este perceput ca prioritate de politică publică. Dar, dacă privim lucrurile în perspectivă, vom observa aceeași preocupare disproporționată pentru justiția penală prin comparație cu justiția civilă. Consensul de durată al factorilor de decizie relevanți, la nivel național și internațional, în ceea ce privește lupta împotriva corupției și fortificarea instituțiilor de urmărire penală pare să ducă la îndepărtarea nevoilor administrative stringente de pe agenda instituțiilor judiciare și politice. Statisticile arată că, în ciuda progreselor remarcabile în ceea ce privește numărul de condamnări în dosare de corupție care implică înalți oficiali, calitatea serviciilor judiciare este afectată negativ de evoluțiile înregistrate în ultimii ani în planul justiției civile.

Capacitatea administrativă a Statului Român rămâne în continuare foarte redusă. Instituțiile care nu fac parte din sistemul administrativ propriu-zis, dar au sarcini administrative, nu fac excepție. Instituțiile autonome din sistemul judiciar sunt relativ noi, nu dispun de mijloace proprii de profesionalizare birocratică și, în numele principiului „independenței justiției”, tind să deroge de la regulile generale de organizare și funcționare aplicabile în sistemul național de învățământ sau în sistemul național de administrație publică.⁹

Faptul că întreaga dezbatere publică referitoare la reformă gravitează în jurul problemei corupției este capabil să ascundă dezechilibre majore în administrarea justiției și asigurarea calității serviciului public judiciar. Probleme de politică publică foarte serioase, care țin în mai puțin de interesele actorilor politici, dar sunt mai aproape de nevoile sociale cele mai concrete ale cetățenilor, au puține șanse să apară pe agenda publică sau să fie rezolvate în timp util. Statisticile arată că, de departe,

⁹ Este vorba, spre exemplu, de regulile generale de organizare și protecție a muncii, normativele de igienă și sănătate publică specifice instituțiilor cu un aflax mare de vizitatori (ședințele de judecată sunt de cele mai multe ori deschise publicului), regulile de organizare a concursurilor, regulile de stabilire a transferurilor de personal, organizarea examenelor și activităților didactice în Institutul Național al Magistraturii (INM).

din punct de vedere cantitativ, principalele activități judiciare se desfășoară în sfera dreptului civil. Totuși, aspectul civil al justiției, în ciuda unor schimbări legislative radicale recente, nu pare să fie o preocupare publică proeminentă.

Adoptând o perspectivă analitică generală, vom observa că numărul de dosare civile intrate anual pe rolul instanțelor este mult mai mare decât numărul dosarelor penale (Figura nr. 2). De fapt, acesta din urmă chiar scade în momentul intrării României în Uniunea Europeană. Dacă în anul 2006 intraseră pe rolul instanțelor penale 332.594 de dosare, începând cu 2007 nu va fi depășit pragul de 256.000. În al doilea rând, în timp ce numărul dosarelor penale a înregistrat o creștere ușoară după intrarea României în Uniunea Europeană, creșterea este abruptă și disproporționată în cazul dosarelor civile. Această intensificare vertiginoasă a activității judiciare în sfera civilă a avut loc fără un efort corespunzător de dotare materială, organizare, sporire a încadrării de personal. Numărul total de judecători încadrați în perioada de referință nu numai că nu crește semnificativ, dar în anumiți ani scade, chiar în momente de presiune maximă (Figura nr. 3).¹⁰ În anul 2009 numărul de judecători a scăzut simțitor (de la 4.142 la 3.904), în timp ce numărul dosarelor intrate în instanțe a crescut brusc (de la 1.596.881 la 1.903.435). Această disparitate penal/civil și felul în care ea se accentuează în timp poate fi observată mai ușor dacă o analizăm procentual. În anii 2011 și 2012 numărul dosarelor penale din totalul dosarelor noi nu depășește 10%, după ce a fost aproximativ 19% în 2006.

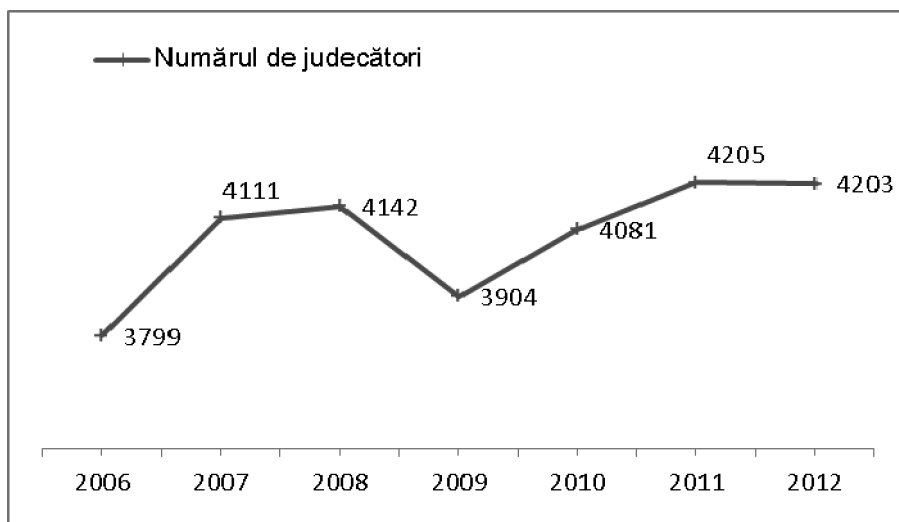
Nu se poate afirma că revizuirea regulilor de drept fundamentale, o altă prioritate recunoscută atât de rapoartele Comisiei Europene, cât și de către profesioniștii dreptului din România, a contribuit în mod pozitiv la administrarea echilibrată a serviciului public judiciar. Intrarea în vigoare a noilor coduri în materie civilă și penală a determinat perioade de tranziție în care sarcinile de organizare au devenit mai complexe. Pe parcursul lor, cauzele judecate după reguli diferite sunt prezente în același timp pe rolul instanțelor. De altfel, graba autorităților de a aproba intrarea în vigoare a noilor coduri în absența resurselor necesare, doar pentru a satisface termenele și așteptările legate de evaluările periodice în cadrul MCV, a fost în repetate rânduri criticată de juriști și organizațiile non-guvernamentale.¹¹

Intrarea în vigoare a noilor coduri a contribuit la relevarea obiectivului contradictoriu de a administra cu resurse minime exigențe normative mai mari decât cele existente anterior. Spre exemplu, articolul 200 al noului Cod de Procedură Civilă impune instanțelor să verifice „de îndată” faptul că dosarele sunt depuse luând în considerare dispozițiile legale și informațiile obligatorii pentru aplicarea lor, facilitând astfel celor ce depun cererile sarcina de a le formula corect – fie că sunt profesioniști (avocați, consultanți în materie juridică, executori judecătorești) sau cetățeni fără

¹⁰ Datele oferite de Institutul Național de Statistică nu disting între instanțele civile și cele penale, dar putem presupune că sporirea numărului de judecători în ramura penală a fost mai mică decât cea a numărului de judecători în domeniul civil. Faptul că instituțiile judiciare cu caracter penal nu par să fie afectate de problema aglomerării galopante justifică simplificarea pe care am operat-o, excluzând din analiză numărul de procurori. Acest fapt nu afectează concluziile. Un număr mai mare de procurori nu duce la intrarea unui număr mai mic de dosare civile în instanțe. Este necesar să precizez faptul că problema semnalată aici nu este cea a încadrării cu personal în raport cu populația țării, raportul dintre numărul de judecători și populația țării fiind unul satisfăcător în România prin comparație cu alte state europene, ci aceea a aglomerării instanțelor. Prin natura lui, acest fenomen este unul politico-administrativ, nu demografic, așa cum este definit în mod eronat uneori.

¹¹ Marius Mihailescu, „Coalitia «Opriti codurile!» dă în judecată guvernul și cere intervenția președintelui Basescu,” *HotNews.ro*, 13 aprilie 2009, <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-5587840-coalitia-opriti-codurile-judecata-guvernul-cere-interventia-presed-intelui-basescu.htm>, consultat la 21 aprilie 2014; Cristi Danilet, „Blocaj major al noilor coduri,” *Juridice.ro*, 15 martie 2012, <http://www.juridice.ro/192023/blocaj-major-al-noilor-coduri.html>, consultat la 21 aprilie 2014.

Figura nr. 3 Evoluția numărului de judecători (2006-2012)

Sursa: Institutul Național de Statistică (baza de date TEMPO-Online, <https://statistici.inse.ro/>)

studii juridice. Această nouă îndatorire a instanțelor, una menită să remedieze într-un termen foarte scurt omisiunile sau erorile comise de către justițiabili atunci când inițiază un proces, s-a dovedit probabil imposibil de aplicat în practică, din cauza creșterii continue a numărului de cereri și a limitării numărului de angajați ai instanțelor (grefieri și judecători). CSM a adoptat o serie de reglementări care stabilesc măsuri administrative suplimentare, care să ierarhizeze cauzele sau să stabilească criteriile de prioritate. Aceste măsuri au dus la adoptarea de către Uniunea Națională a Barourilor din România a unui apel care cere revocarea lor, fiind considerate nelegale și derogatorii.¹² Critica expusă în documentul citat anterior demonstrează suficient de clar faptul că celeritatea și sollicitudinea în judecarea cauzelor civile reprezintă un indicator esențial al calității serviciului judiciar, dar și că adoptarea noilor reglementări a creat blocaje greu de ocolit. Faptul că o organizație națională a avocaților susține că anumite hotărâri ale CSM sunt nelegale nu poate fi considerat un semn al satisfacției publice față de reformarea sistemului judiciar. El arată distanța considerabilă dintre intențiile politice reformiste și realitatea administrativă, dar și că modificările legislative care ignoră condițiile concrete de aplicare au efecte nocive, împiedicând buna funcționare a instituțiilor și diminuându-le autoritatea.

Starea critică a instanțelor de drept civil

Creșterea spectaculoasă a *input*-ului în sistemul judiciar poate avea atât cauze structurale, cât și cauze contingente. De pildă, o creștere a numărului de dosare

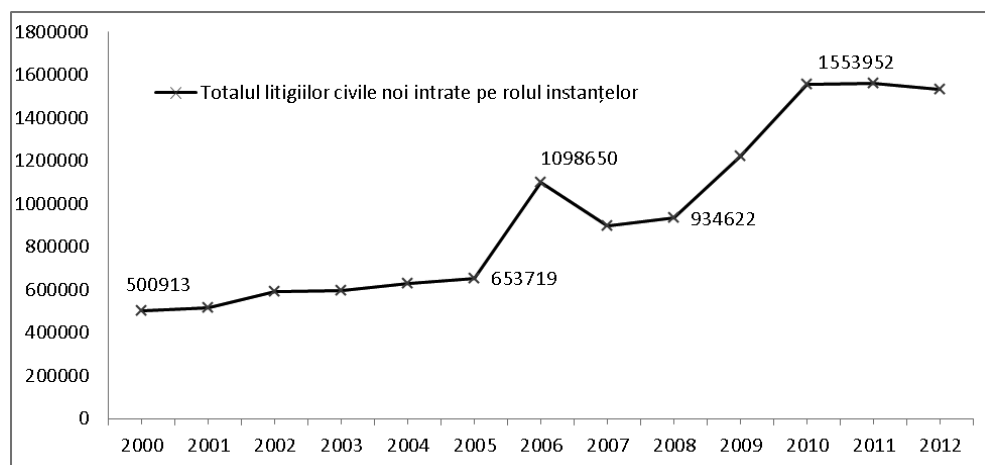
¹² Uniunea Națională a Barourilor din România, „Apelul Congresului Avocaților privind îmbunătățirea măsurilor administrative de aplicare a prevederilor art. 200 din Noul Cod de Procedură Civilă (NCPC) față de impactul pe care aplicarea noilor reglementări îl are cu privire la exercitarea dreptului de acces la justiție și la aplicarea garanțiilor dreptului la proces echitabil,” http://unbr.ro/ro/wp-content/uploads/2014/03/REZOLUTIE_ART_200_ECRIS_LIVESCU_140414_OK.pdf, consultat la 21 aprilie 2014.

penale aduse în fața instanțelor poate fi semnul creșterii infrafracționalității ca urmare a schimbărilor sociale dăunătoare (anomie, creșterea nivelului sărăciei etc), dar și ca efect al unei politici publice active în planul întăririi ordinii publice (creșterea eficienței sistemului polițienesc, creșterea bugetului instituțiilor disciplinare). Variația numărului de litigii civile poate avea drept cauză apariția unor fenomene sociale corelate cu criza instituțiilor financiare sau comerciale (faliment, executarea silită a debitorilor etc), dar și modificările normelor aplicabile (schimbări legislative). Variațiile rapide, de mare amplitudine, sunt generate probabil de cauze contingente. Procesele sociale profunde au nevoie de perioade îndelungate de timp pentru a deveni manifeste în termeni statistici. Nu putem exclude situația în care cauzele structurale și cele contingente se suprapun. Cert este că în momentul în care dezechilibrele sociale cresc, cu cât un stat posedă o capacitate administrativă mai redusă, cu atât problemele comunitare și deciziile politice vor dezechilibra mai mult sistemul judiciar. Iar cu cât creșterile sunt mai abrupte, cu atât riscul de depreciere a calității serviciilor este mai mare.

Privind statisticile oficiale, vom observa că nu creșterea numărului de procese penale duce la supradimensionarea generală a *input*-ului instanțelor. Faptul că situația economică se răsfrânge negativ asupra funcționării sistemului judiciar prin creșterea numărului de cauze civile nu necesită o demonstrație. Datele comparative provenite din alte state europene arată că numărul litigiilor civile tinde să crească în perioadele de criză economică.¹³ Aceasta se explică, fără îndoială, prin creșterea numărului de litigii de tip comercial, situația economică generând frecvent imposibilitatea restituirii creditelor sau nerespectarea obligațiilor contractuale. Și alte categorii de litigii, spre exemplu cele având drept obiect drepturile salariale sau relațiile de familie, pot apărea mai frecvent.

Remarcabil pentru cazul României este faptul că încărcarea instanțelor civile cu noi litigii nu poate fi corelată în mod direct cu apariția crizei financiare mondiale

Figura nr. 4 Numărul total de litigii civile intrate anual pe rolul curților de primă instanță

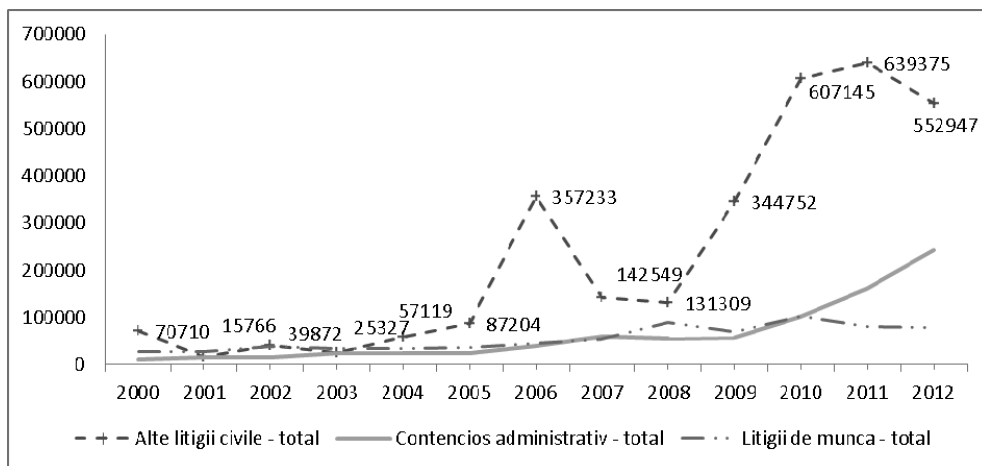
Sursa: Institutul Național de Statistică (baza de date TEMPO-Online, <https://statistici.insee.ro/>)

¹³ Frans van Dijk, Horatius Dumbrava, „Judiciary in Times of Scarcity: Retrenchment and Reform,” *International Journal for Court Administration* 5, no. 1 (2013): 3.

și apoi cu apariția crizei naționale a bugetului public, cea care a justificat politicile dure de austeritate și modificarea legislației muncii începând cu anul 2010. Tendința ascendentă devine vizibilă înainte de anul 2008, într-o perioadă de relativă prosperitate (Figura nr. 4). Aflat într-o ușoară creștere din 2000 (500.913 de dosare) până în 2005 (653.719 de dosare), numărul cazurilor civile noi intră într-o mișcare ascendentă spectaculoasă începând cu anul 2006, așadar înainte ca România să devină stat membru al Uniunii Europene. După o scădere relativă în anii următori, statistica arată o creștere disproporționată începând cu 2009, ajungându-se practic la triplarea numărului de litigii noi în 2010, față de anul 2000.

Deși criza se resimte din plin, nu este vorba doar de efectul ei, așadar de un fenomen exogen, independent de administrarea sistemului. Pentru descrierea lui este utilă analiza variațiilor anuale pe tipuri de cauze. Dintre categoriile de procese civile evidențiate pentru perioada 2006-2012, două amplificări sunt imediat sesizabile. Una dintre ele afectează categoria reziduală „alte litigii civile”.¹⁴ Creșterea este cu adevărat uimitoare, de vreme ce o depășește în magnitudine pe cea înregistrată de litigiile de muncă sau de litigiile de contencios administrativ și fiscal (Figura nr. 5). Variația numărului de cauze comerciale are o amplitudine mai mică decât ar fi de așteptat (Figura nr. 6). Nici una dintre aceste clase de procese civile nu este detaliată pe subcategorii în statistica INS, așadar nu putem decât să bănuim ce cauze se află în spatele lor.

Figura nr. 5 Numărul de litigii civile intrate pe rolul curților de primă instanță anual (pentru trei categorii de litigii)

Sursa: Institutul Național de Statistică (baza de date TEMPO-Online, <https://statistici.insee.ro/>)

Litigiile de muncă sunt explicate probabil de încălcarea mai frecventă a drepturilor salariaților de către angajatori. Acest fapt se datorează uneori agenților economici privați, alteleori instituțiilor publice. Este cunoscut faptul că Guvernul României a refuzat sistematic, pentru o perioadă relativ îndelungată de timp, să-și respecte obligațiile față de salariați, iar lucrul acesta a dus la o serie de procese, începând cu anul 2006. O altă sursă notorie a litigiilor de dreptul muncii este seria proceselor prin care OMV Petrom, una dintre firmele din România care se laudă cu

¹⁴ Conform precizărilor INS, plângerile contravenționale nu sunt incluse în această statistică.

profituri remarcabile, le-a cerut angajaților să restituie o parte din primele pe care le-au primit, după ce aceștia le revendicaseră în instanță.¹⁵

Adoptarea noului „Cod al muncii”, unul mai „flexibil”, considerat mai adaptat intereselor angajatorilor și mai defavorabil angajaților, coincide cu o scădere a numărului de litigii. Începând cu anul 2010, după contractarea unui împrumut extern important prin colaborarea cu FMI, Uniunea Europeană și Banca Mondială, Guvernul României a luat o serie de măsuri de restrângere a cheltuielilor, apreciate a fi printre cele mai dure la nivelul Uniunii Europene.¹⁶ Concomitent, Statul Român a anulat reglementări cruciale în domeniul dreptului muncii, arătându-și astfel intenția de a înlătura sistemul de contracte colective și practicile de dialog social.

Litigiile de contencios administrativ sunt cauzate adesea de reglementări neîntemeiate juridic referitoare la taxe și impozite. Și acestea preced instalarea crizei financiar-bugetare. „Taxa de primă înmatriculare” ar putea să explice creșterile recente.¹⁷

Cum se explică creșterea abruptă în categoria „alte litigii”? Dacă urmărim variațiile seriei de timp, vom constata o fluctuație între anul 2006 și 2009. Ea corespunde unor modificări legislative consecutive contradictorii, un caz tipic de legiferare eșuată, cu efecte negative multiple. În anul 2006, prin intermediul legii, „Codul de procedură civilă” a fost modificat în așa fel încât controlul judecătoresc asupra începerii executării silită să fie eliminat. Acest fapt se corelează cu descreșterea numărului de litigii din categoria „alte litigii”, care înregistrase anterior o creștere bruscă. Putem interpreta scăderea ce corespunde anilor 2007 și 2008 ca un efect al acestei modificări legislative.¹⁸ În anul 2009, ca urmare a unei decizii a curții constituționale, s-a revenit la norma anterioară. În judecarea excepției, Curtea Constituțională a luat în considerare jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a stabilit că modificarea din 2006 încalcă normele constituționale care consacră principiul statului de drept și separația puterilor, arătând că astfel se desființează o importantă garanție pentru desfășurarea echitabilă a proceselor.¹⁹

În termeni simpli, deoarece executarea silită implică efecte foarte grave asupra subiectului ei, se consideră că ar trebui să fie supravegheată de un judecător, nu să fie lăsată la discreția executorului judecătoresc, ceea ce reprezintă, dincolo de amănuntele juridice, o apreciere de bun simț. Începând cu anul 2009 statistica arată o creștere abruptă a numărului de cazuri din categoria respectivă, fapt ce sugerează o legătură directă cu evoluțiile legislative menționate mai sus.²⁰ De asemenea,

15 Attila Biro, „Conducerea Petrom și liderul sindical Liviu Luca: E criză, angajații sa returneze primele câștigate în instanță,” *HotNews.ro*, 17 februarie 2009, <http://economie.hotnews.ro/stiri-companii-5424924-cond-ucerea-petrom-liderul-sindical-liviu-luca-criza-angajatii-returneze-primele-castigate-instanta.html>, consultat la 22 aprilie 2014.

16 Aurora Trif, „Romania: collective bargaining institutions under attack”, *Transfer: European Review of Labour and Research* 19, no. 2 (2013): 230-232.

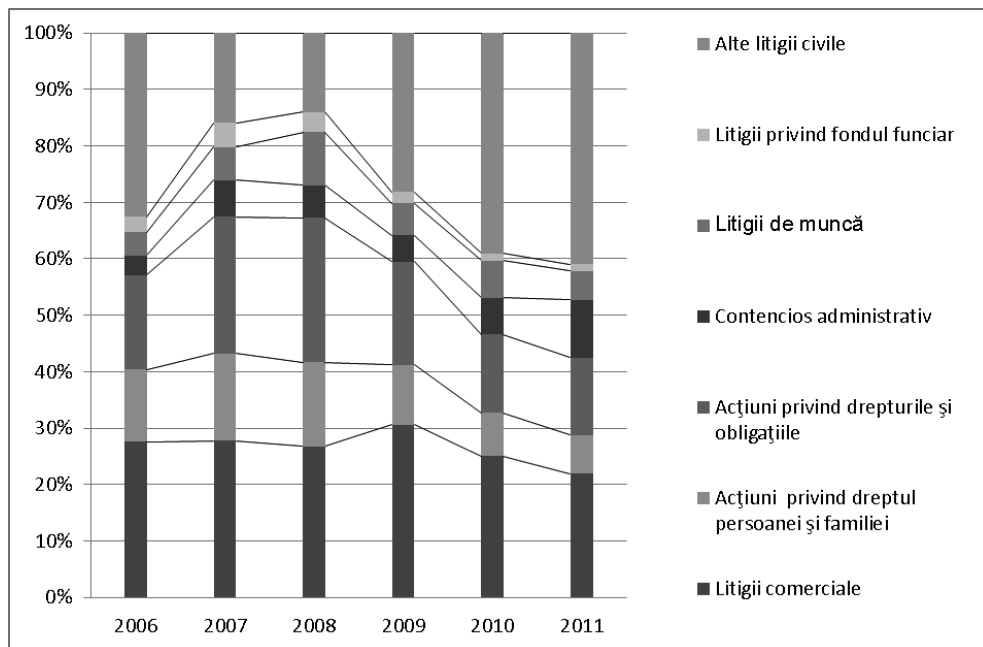
17 Afrodita Ciovschi, „Statul a început să piardă procesele pe timbrul de mediu”, *Curierul Național*, mai 2013, <http://curierulnational.ro/Eveniment/2013-05-7/Statul+a+inceput+sa+piard+a+procesele+pe+timbrul+de+mediu>, consultat la 22 aprilie 2014.

18 Prin *Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 42 din 6 mai 2009 pentru modificarea Codului de procedură civilă*.

19 Curtea Constituțională a României, *Decizia nr. 458 din 31 martie 2009 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 373 1 din Codul de procedură civilă, astfel cum au fost modificate prin art. 1 pct. 13 din Legea nr. 459/2006*, http://www.ccr.ro/files/products/Do458_09.pdf, consultat la 24 aprilie 2014.

20 Ca o notă metodologică suplimentară, este de discutat în ce măsură, în statisticile oficiale, este adecvat ca aproximativ 40% din litigii să fie subsumate unei categorii generice reziduale. Clasificarea la capitolul „altele”, sugerează că ar fi vorba de multiple chestiuni minore, printre care nici una nu iese în evidență. Totuși, variațiile descrise mai sus sugerează contrariul. De asemenea, în ce sens se poate afirma că aproape jumătate dintre cererile adresate curților de primă instanță sunt neimportante, minore, insignifiante, de prea mic interes? Chiar numărul lor arată că ele reprezintă probleme sociale sau administrative majore. Măcar din perspectiva administrării coerente a justiției, aceste cauze ar trebui să fie considerate importante, de vreme ce au consecințe importante în planul volumului de muncă la nivelul judecătoriilor.

Figura nr. 6 Procentajul principalelor categorii de litigii civile intrate pe rolul curților de primă instanță anual

Sursa: calculat după datele oferite de Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României*, 2012

forma seriei de timp ce corespunde acestei categorii reproduce aproape exact forma seriei de timp ce descrie totalul cazurilor. De aici putem trage concluzia că ea contribuie semnificativ la variațiile generale apărute începând cu 2006.

În cazul în care disfuncțiile altor instituții publice sunt sursa numărului mare de procese, reanalizarea reglementărilor și actelor normative este singura modalitate de a normaliza fluxul de intrări. O mare parte din volumul de dosare examinate în judecătoria sunt plângeri referitoare la sancționarea contravențiilor. Deși statistica litigiilor civile nu le include, ele sunt indicate ca atare în statisticile CSM. Sancțiunile contravenționale sunt verificate de către judecători atunci când sunt contestate de către cetățeni.

Din nefericire, raportul statistic al CSM pentru anul 2012 ne privează de informații foarte utile prin agregarea datelor. El oferă totuși unele indicii, arătând că legislația incoerentă a dus la creșterea numărului de cauze în materia contenciosului administrativ și fiscal, la nivelul tribunalelor, cu peste 400% începând din anul 2007. Litigiile referitoare la drepturile de pensie au generat creșteri în materia litigiilor de muncă și asigurărilor sociale, ceea ce se corelează direct cu „măsurile de austeritate” impuse de Statul Român. La nivelul judecătoriilor, prima sursă a creșterii o reprezintă plângerile la contravenție (mai ales cele legate de circulația rutieră), urmând contestațiile la executarea silită, încuviințarea executării silite și somațiile de plată.²¹ Toate acestea se corelează cu evoluția crizei financiare în sectorul bancar.

²¹ Consiliul Superior al Magistraturii, *Raportare statistică privind activitatea instanțelor și parchetelor în 2012*, 5 iulie 2013, 15, http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/05_07_2013_56816_ro.doc, consultat la 24 aprilie 2014.

Îngrijorător este faptul că aceste tendințe nu se atenuază, în ciuda faptului că CSM a desfășurat o serie de programe pentru stabilirea volumului optim de muncă și pentru creșterea calității serviciilor judiciare în instanțe. Cel mai recent program de acest tip s-a desfășurat în perioada 2011-2013, cu sprijinul financiar al Băncii Mondiale, dar s-a finalizat cu rezultate îndoielnice.²² Raportul oferit publicității după încheierea desfășurării proiectului însumează 24 de pagini și câteva anexe voluminoase, un colaj de documente foarte variate, unele dintre ele total ne semnificative pentru recomandările finale.²³ Dacă forma raportului este curioasă, conținutul este de-a dreptul discutabil. Sunt citate puține lucrări științifice, sunt prezintă puține date care ar putea să motiveze concluziile. Impresia dominantă după lectura lui este aceea că evită analiza statisticilor oficiale. Obiectul programelor pilot desfășurate în cursul lui pare să fi fost elaborarea unor răspunsuri simple la probleme fără soluție. Foarte multe constatări sau recomandări sunt generale, imprecise, ori țin de cunoașterea comună. Faptul că studiul respectiv nu face aprecieri realiste referitoare la timpul necesar pentru soluționarea dosarelor, nici nu arată o preocupare pentru problema aglomerării instanțelor, una subliniată în mod repetat de membrii CSM și statisticile instituției, favorizează concluzia că îmbunătățirea calității activității judiciare, a operativității și a condițiilor de muncă în instanțe își găsește soluția în realocarea posturilor de judecători și grefieri.

Confruntate însă cu statistica volumului de activitate în cele mai solicitate instanțe, propunerile de optimizare sunt atât de nesatisfăcătoare, încât cea mai utilă metodă de a le verifica este cea a reducerii la absurd. Spre exemplu, studiul de management recomandă²⁴ stabilirea volumului optim de muncă în cadrul Judecătoriei Sectorului 1 București prin creșterea numărului de judecători de la 58 (cifra înregistrată în 2012) la 61.²⁵ În condițiile în care în anul de referință volumul de activitate al instanței a fost de 79.829 de dosare, în creștere față de anul anterior, ar rezulta că fiecărui judecător i-ar reveni 1.309 de dosare pe an, față de 1.376, numărul de dosare repartizat fiecărui judecător într-un mod „non-optim”. A susține că acesta este măcar un progres în ceea ce privește îmbunătățirea *output*-ului instituției este, în mod evident, irațional.²⁶ *Input*-ul, în termeni de creștere a numărului de

22 Programul a fost implementat de asociația non-profit *East-West Management Institute*, o organizație cu bogată experiență, care a desfășurat mai multe programe de asistență în țări precum Bosnia, Cambodgia, Ecuador, Georgia, Kosovo, Liberia, Muntenegru, Myanmar, Serbia („East-West Management Institute,” <http://ewmi.org/PromotingJustice>, data accesării 29 aprilie 2014). Finanțarea Băncii Mondiale însumează 110 milioane de euro (World Bank, „Procurement Notices – Technical assistance for determining and implementing the optimal volume of judges and court clerks and ensuring the quality of the courts’ activity,” 9 martie 2011, <http://www.worldbank.org/projects/procurement/noticeoverview?id=OP0000756&lang=en>, consultat la 12 aprilie 2014).

23 East-West Management Institute, *România – raport final. Determinarea și implementarea volumului optim de muncă al judecătorilor și grefierilor și asigurarea calității activităților instanțelor*, martie 2013, http://emap.csm1909.ro/site/emap_docs/Files/2014/01/geoa612f-f503-44f8-ac22-9d38629788f8.pdf, document consultat la 12 aprilie 2014.

24 Recomandarea se găsește în Anexa 1 a raportului, pe o pagină nenumărată.

25 Aceasta este instanța cu număr record al dosarelor aflate în curs de soluționare în anul 2012. Printre judecătorii cu un volum de dosare de soluționat mai mare de 50.000 de dosare s-au numărat, la nivelul anului 2012, Judecătoria Timișoara (51.036 dosare), Judecătoria Iași, 51.361 dosare, Judecătoria Ploiești, cu 56.002 dosare, Judecătoria Sectorului 3 București, cu 62.877 dosare, și Judecătoria Sectorului 2 București, 70.190 dosare (Consiliul Superior al Magistraturii, *Raportare statistică privind activitatea instanțelor și parchetelor în 2012*, 5 iulie 2013, 13, http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/05_07_2013_56816_ro.doc, consultat la 5 aprilie 2014).

26 A pretinde că este vorba de un nivel optim de muncă pentru personalul instanței este absurd. Luând în considerare faptul că unele dintre posturi nu sunt ocupate efectiv, intervenind detașări sau concedii de maternitate, cifra dosarelor în lucru pentru fiecare judecător este chiar mai mare. Este adevărat, aici avem de-a face cu un exemplu-limită. Recomandările în privința altor instanțe admit și creșteri mai mari ale numărului de judecători, dar asta nu înseamnă că ele sunt suficiente pentru a ajunge la un nivel optim din punctul de vedere al standardelor acceptabile în

cereri, principala cauză a aglomerării, nu este afectat de astfel de măsuri de realocare a personalului.

Supra-aglomerarea duce în mod inevitabil la întârzierea motivării hotărârilor, la suprasolicitarea magistraților și a personalului auxiliar, la curențe de ordin tehnic. De altfel, în cazul instanțelor cu astfel de creșteri rapide ale numărului de dosare, stabilirea volumului optim de muncă trebuie să implice în mod obligatoriu expertiza specialiștilor în medicina muncii.²⁷ Este absolut necesară, de asemenea, evidențierea volumului de muncă suplimentară, acesta nefiind specificat în statisticele Consiliului Superior al Magistraturii și fiind exclus în mod deliberat din studiul de management citat anterior.²⁸ Creșterea numărului de ore de muncă suplimentare este unul dintre cele mai naturale mijloace prin care managerii răspund suprasolicitării temporare a organizațiilor, fie că este vorba de instituții publice sau de firme. În condițiile în care creșterea numărului de angajați este imposibilă, care este volumul de muncă suplimentară necesar pentru a răspunde în mod adecvat aglomerării? Apoi, care sunt resursele bugetare suplimentare necesare pentru remunerarea muncii suplimentare a judecătorilor și grefierilor? Este important să putem răspunde la aceste întrebări. Absența oricărei informații despre numărul orelor suplimentare de muncă este o lacună semnificativă a documentelor de strategie și evaluare publicate de CSM.

Concluzii

Ar fi nepotrivit ca generalizările ce pot fi formulate drept concluzii ale acestui studiu să fie interpretate ca soluții pentru problemele semnalate mai sus. De altfel, este posibil ca anumite probleme de politică publică să nu aibă soluție în condițiile date. În evoluția instituțiilor sau a relațiilor instituționale există întotdeauna riscul ca dependența de cale – restrângerea numărului de alternative ca urmare a drumului parcurs până la un anumit moment – să afecteze cursul deciziilor într-un mod nefavorabil depășirii obstacolelor structurale. Atât evoluțiile pozitive cât și cele negative se pot dovedi, la un moment dat, ireversibile. Actorii responsabili pentru inițierea și implementarea a politicilor publice trebuie să aibă întotdeauna în minte acest lucru.

Este însă important ca studiile și planurile de implementare viitoare să ia în considerare o serie de recomandări ce decurg în mod direct din constatările menționate mai sus. Mai întâi, este important ca decidenții relevanți să aibă în vedere faptul că problematica reformei judiciare trebuie să fie tratată unitar, pornind de la o viziune de ansamblu. Focalizarea atenției factorilor de decizie exclusiv asupra rezultatelor pozitive în planul sancționării unui număr restrâns de infracțiuni și a reformelor corelate cu acest demers poate să conducă la neglijarea altor sarcini esențiale ale sistemului judiciar, care afectează în mod cert un număr semnificativ de cetățeni.

Uniunea Europeană. Pe de altă parte, raportul arată că, prin comparație cu alte state europene, România are un număr foarte mic de grefieri raportat la numărul de judecători și că judecătorii români folosesc foarte mult timp pentru sarcini de rutină, ce ar trebui să fie delegate grefierilor.

27 Hotărârea CSM care a pus bazele programului de optimizare a volumului de muncă include un studiu psihologic referitor la solicitarea neuropsihică ce scoate în evidență necesitatea unor astfel de evaluări periodice (Consiliul Superior al Magistraturii, *Hotărârea Plenului CSM nr. 2119 din 3 decembrie 2009*, http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/22_03_2010_31701_ro.pdf, consultat la 5 aprilie 2014).

28 Acest lucru este menționat în mod explicit într-o notă de subsol (Anexa 2, Materialul 1B, pagina 5) atunci când este explicat modul de calcul al numărului de minute minim necesar pentru soluționarea unui dosar. Statistica numărului de ore de muncă suplimentară a fost probabil ignorată deoarece experții nu au avut acces la datele necesare.

În genere, în cazul în care instituțiile sunt fragile, accentuarea aspectelor politice ale activității acestora²⁹ în detrimentul aspectelor de ordin profesional – cele care țin în principal de finanțare, dotare, de recrutare, de stabilitatea instituțională, de pregătirea profesională a personalului și de conformarea la normele de drept – riscă să ducă la degradarea rapidă a sistemului, acest efect traducându-se, în cele din urmă, în incapacitatea de a garanta respectarea drepturilor cetățenilor. Prioritățile politice referitoare la austeritatea bugetară și lupta împotriva corupției nu ar trebui să intre în dezacord cu prioritățile de politică publică impuse de nevoia ca instituțiile judiciare să funcționeze fără sincope, în condiții satisfăcătoare, capabile să asigure analiza judicioasă a cauzelor. La fel de importantă este motivarea sentințelor acordând atenția cuvenită drepturilor invocate de către părți.

Din punct de vedere managerial, recomandările cele mai importante se referă la evitarea măsurilor paleative, ce amână investiția de resurse, dar sunt costisitoare în termeni reali. Acestea, neavând nici un efect asupra creșterii numărului de procese, așadar neavând capacitatea să limiteze numărul de cereri intrate în sistem, tind să agraveze starea deja critică generată de aglomerare. Se impune ca politicile publice și activitățile legislative să fie coordonate. Organizarea lor trebuie să se realizeze în conformitate cu un plan de acțiune care să stabilească mecanisme concrete de consultare a magistraților. Ei pot semnala primii schimbările legislative care duc la creșterea bruscă a numărului de litigii. Capacitatea de management al informației este încă foarte redusă în instanțe. Ea nu depinde de resursele financiare investite în dotarea cu *software*, ci de înțelegerea problemelor instituționale. În aceste condiții, culegerea informațiilor relevante referitoare la cauzele aglomerării nu se poate face doar prin intermediul statisticii judiciare. Consultarea periodică a unor grupuri de tip *panel*, din care să facă parte judecători ce se găsesc la diferite niveluri în diverse instituții judiciare ar putea arăta în timp util cele mai importante direcții de acțiune. Cele cunoscute deja, dar nefuncționale, precum practica medierii, trebuie să fie reanalizate foarte serios, în cel mai scurt timp.

Subiectul condițiilor materiale necesare desfășurării actului de justiție este neglijat în mod sistematic în studiile referitoare la reformarea sistemului judiciar, cu toate că, în principiu, chiar și în situații de criză economică, restricțiile bugetare nu pot justifica reducerea accesului la justiție sau încălcarea drepturilor fundamentale. Un studiu de politică publică amplu referitor la direcțiile de urmat în reformarea serviciilor publice judiciare, realizat prin contribuția specialiștilor din universități, unul care să ia în considerare nu numai opiniile generale ale publicului, ci mai ales aprecierile făcute de categoriile profesionale implicate, proporțional cu responsabilitățile lor în cadrul sistemului judiciar, ar fi, de asemenea, foarte util.

BIBLIOGRAFIE

Biro, Attila, „Conducerea Petrom și liderul sindical Liviu Luca: E criză, angajații să returneze primele câștigate în instanță”, *HotNews.ro*, 17 februarie 2009, disponibil *online* la adresa: <http://economie.hotnews.ro/stiri-companii-5424924-conducerea-petrom-liderul-sindical-liviu-luca-criza-a-ngajatii-returneze-primele-castigate-instanta.html>, consultat la 22 aprilie 2014.

Burlă, Virgil, „Rețeaua șpagarilor din tribunal. Problemele sistemului de distribuire a dosarelor, ECRIS, nerezolvate de 6 ani”, *Evenimentul zilei*, 19 martie 2013, articol disponibil *online* la adresa: <http://www.evz.ro/problemele-ecris-nerezolvate-de-6-ani-1028816.html>, consultat la 17 mai 2014.

Cicovschi, Afrodita, „Statul a început să piardă procesele pe timbrul de mediu”, *Curierul Național*, mai 2013, articol disponibil *online* la adresa: <http://curierulnational.ro/Eveniment/2013-05-27/Statul-a-inceput-sa-piarda-procesele-pe-timbrul-de-mediu>.

²⁹ În această categorie se încadrează chestiunile ce țin de consultarea opiniei publice, cele referitoare la ordinea constituțională, relațiile instituțiilor politice cu presa, cu instituțiile politice interne sau internaționale, cu partidele politice, cu organizațiile patronale sau sindicale, cu organizațiile societății civile.

Comisia Europeană. *Raport tehnic care însoțește documentul „Raport al comisiei către Parlamentul European și către Consiliu privind progresele realizate în România în cadrul Mecanismului de Cooperare și de Verificare*. Bruxelles, 22 ianuarie 2014, raport disponibil online la adresa: http://ec.europa.eu/cvm/docs/swd_2014_37_en.pdf, consultat la 27 aprilie 2014.

Consiliul Superior al Magistraturii, *Hotărârea Plenului CSM nr. 2119 din 3 decembrie 2009*, document disponibil online la adresa: http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/22_03_2010_31701_ro.pdf, consultat la 5 aprilie 2014.

Consiliul Superior al Magistraturii, *Raportare statistică privind activitatea instanțelor și parchetelor în 2012*, 5 iulie 2013, raport disponibil online la adresa: http://www.csm1909.ro/csm/linkuri/05_07_2013_56816_ro.doc, consultat la 24 aprilie 2014.

Curtea Constituțională a României, *Decizia nr. 458 din 31 martie 2009 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 373 (1) din Codul de procedură civilă, astfel cum au fost modificate prin art. 1 pct. 13 din Legea nr. 459/2006*, document disponibil online la adresa: http://www.ccr.ro/files/products/Do458_09.pdf, consultat la 24 aprilie 2014.

Danileț, Cristi, „Blocaj major al noilor coduri”, *Juridice.ro*, 15 martie 2012, disponibil online la adresa: <http://www.juridice.ro/192023/blocaj-major-al-noilor-coduri.html>, consultat la 21 aprilie 2014.

East-West Management Institute, *România – raport final. Determinarea și implementarea volumului optim de muncă al judecătorilor și grefierilor și asigurarea calității activităților instanțelor*, martie 2013, raport disponibil online la adresa: http://emap.csm1909.ro/site/emap_docs/Files/2014/01/geoa612f-f503-44f8-ac22-9d38629788f8.pdf, document consultat la 12 aprilie 2014.

Mendelski, Martin. „EU-driven judicial reforms in Romania: a success story?” *East European Politics* 28, nr. 1 (2012): 23–42.

Mihăilescu, Marius, „Coalitia «Opriti codurile!» dă în judecată guvernul și cere intervenția președintelui Basescu”, *HotNews.ro*, 13 aprilie 2009, disponibil online la adresa: <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-5587840-coalitia-opriri-codurile-judecata-guvernul-cere-interventia-presedintelui-basescu.htm>, document consultat la 21 aprilie 2014.

Mungiu-Pippidi, Alina. „Pentru o abordare instituțională a corupției în statele post-comuniste.” În *Politici publice. Teorie și practică*, Alina Mungiu-Pippidi și Sorin Ioniță (coord.), 132–55. Iași: Polirom, 2002.

Nuland, Victoria. „Transatlantic Security Challenges: Central and Eastern Europe. Statement before the Senate Foreign Relations Committee.” *Testimony. U.S. Department of State*, 10 aprilie 2014. Document oficial disponibil online la adresa <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2014/apr/224652.htm>, consultat la 26 aprilie 2014.

Pavel, Dan, și Iulia Huiu. „Nu putem reuși decât împreună”. *O istorie politică a Convenției Democratice, 1989-2000*. Iași: Polirom, 2003.

Szarek-Mason, Patrycja. *The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Trif, Aurora, „Romania: collective bargaining institutions under attack”, *Transfer: European Review of Labour and Research* 19, nr. 2 (2013): 230-232.

Uniunea Națională a Barourilor din România, „Apelul Congresului Avocaților privind îmbunătățirea măsurilor administrative de aplicare a prevederilor art. 200 din Noul Cod de Procedură Civilă (NCPC) față de impactul pe care aplicarea noilor reglementări îl are cu privire la exercitarea dreptului de acces la justiție și la aplicarea garanțiilor dreptului la proces echitabil”, 29 martie 2014, http://unbr.ro/ro/wp-content/uploads/2014/03/REZOLUTIE_ART_200_ECRIS_LIVESCU_140414_OK.pdf, consultat la 21 aprilie 2014.

Van Dijk, Frans, și Horatius Dumbrava. „Judiciary in Times of Scarcity: Retrenchment and Reform.” *International Journal for Court Administration* 5, nr. 1 (2013): 15–24.

World Bank, „Procurement Notices – Technical assistance for determining and implementing the optimal volume of judges and court clerks and ensuring the quality of the courts' activity”, 9 martie 2011, document disponibil online la adresa: <http://www.worldbank.org/projects/procurement/noticeoverview?tid=OP00000756&lang=en>, consultat la 12 aprilie 2014.